

Samenvatting lezing 14 mei 1996: Ommelander adel in de late Middeleeuwen

door Redmer Alma, G. van der Molenstraat 19, 9953 SK Baflo

Voor genealogen heeft de term adel altijd een wat magische klank; voor sommigen is het zelfs het doel van hun hobby: bewijzen dat hun familie 'eigenlijk van adel' is. Men hoopt dan dat op het moment dat dat vaststaat, bestaande genealogieën de familie generaties ver terugvoeren, liefst tot Karel de Grote.

De praktijk is helaas anders. Adel vormde door de eeuwen heen niet zo'n vast omsloten groep als de Nederlandse adel tegenwoordig. Ook per gebied verschilde het sterk op welke gronden men als adellijk beschouwd werd. Soms is voor adeldom noodzakelijk dat er een adelsbrief verleend is (zoals in het geval van de huidige Nederlandse adel), soms worden eisen gesteld aan de levenswijze of woonplaats, enz. Kenmerkend voor de adel in bijna alle tijden en landen is echter de afkomst en het koesteren van bepaalde deugden en waarden die men verbindt aan de adellijke status (bijv. een sterk besef van eer, zo nodig met geweld te verdedigen). Daarbij moet men bedenken dat adellijke geboorte een rekbaar begrip is. Families komen op en kunnen in de loop der tijd als adellijk beschouwd worden. Ook kan men door genealogische ficties (niet altijd bewuste vervalsingen) in aanzien stijgen.

De Ommelander adel in de late middeleeuwen (de hoofdelingen en hun nauwe verwanten) verschilt in dit opzicht niet van adel elders. Om dat vast te stellen was diepgaand genealogisch onderzoek nodig, want goede genealogieën over deze families bestaan helaas bijna niet.

Het bedrijven van genealogie in de periode vóór 1600 verschilt nogal met onderzoek in later tijd. Veel genealogische bronnen ontbreken en daarom moet dat wat wel overgebleven is veel nauwkeuriger beschouwd worden. De naamkunde is daarbij van groot belang. Ook vóór 1600 werd natuurlijk vernoemd zodat het voorkomen van bepaalde voornamen een aanwijzing kan vormen voor familierelaties. Zo duidt de naam Coppen op een relatie met de familie Jarges, Theso met Huginge, Wigbolt met Wigboldes, Andolf met Nittersum enz. Ook volledige vernoemingen komen vóór 1600 voor: Reint Huinge had een zoon Geert Lewe (die zijn zoon weer Reint Huinge noemde), Hidde Tamminga had een zoon Onno van Ewsum (wiens nageslacht Van Ewsum bleef heten) en Johan Hubbel-ding werd door zijn zoon Berent ten Holte stamvader van de Ten Holtes te Zeerijp. Maar er zijn ook verschillen waar de genealoog op bedacht moet zijn; ik noem hier slechts enkele. Tot in de zestiende eeuw waren veel vrouwenamen niet te onderscheiden van mansnamen: een vrouw kon rustig Johan, Hindrick, Hillebrant of zelfs Cornelius heten. Vormen als Jantien/Jantje/Johanna, Hindrickje, Hilbrantje of Korneliske komen pas in de tweede helft van de 16e eeuw op. Vernoeming van mannen (kleinzonen, neven e.d.) naar vrouwen (grootmoeders, tantes) of andersom kwam ook veel vaker voor dan later. Toch zijn vrouwen wel vaak herkenbaar in laatmiddeleeuwse bronnen, omdat hun achternaam meestal in de tweede naamval staan: Johan Backer is bijv. een man, maar Johan Backers zal in veel gevallen een vrouw zijn. Bij patronymen werkt dit ezelsbruggetje natuurlijk niet, en de herkenning wordt nog bemoeilijkt omdat echtgenotes in de regel hun mans naam dragen: Hindrick, de vrouw van Johan Peters, zal doorgaans voorkomen als

Hindrick Jansen of, in het eind van de 16e eeuw, ook wel als Hindrick Peters. In de vernoeming is nog een groot verschil: in de regel vernoemde men geen levende familieleden. In de lezing noemde ik als voorbeeld het gezin van Reneke Elema (1510-1583), waarvoor ik naar het bekende *Familieboek Elema* van F.R. Elema verwijs. Voor genealogen is dat een belangrijk punt, want het betekent dat men in het geval van een grootvader die in de negentig geworden is, doorgaans geen gelijknamige kleinkinderen zal aantreffen. Andersom kan de regel aanwijzingen geven over de overlijdensdatum van een persoon naar wie vernoemd is: die zal in de meeste gevallen overleden zijn vóór de geboortedatum van het vernoemde kind. Tot 1600 vond ik slechts enkele uitzonderingen op deze regel. Het zou interessant zijn om te weten wanneer men wel naar levende familieleden begon te vernoemen. Ik nodig de lezers graag uit om het antwoord op deze vraag te vinden en ben benieuwd naar reacties.

Een andere hulpwetenschap die onmisbaar is voor de genealogie vóór 1600, is de heraldiek. Zoals iedere genealoog inmiddels wel zal weten, is het voeren van een wapen geen aanwijzing voor adeldom. Toch is de heraldiek voor het onderzoek naar de Ommelander adel van groot belang, omdat het voeren van eenzelfde wapen op verwantschap in de mannelijke lijn kan duiden. Door een zgn. breuk (een kleine toevoeging of afwijking in een wapen) kon een wapenvoerder een speciaal aspect van zijn status aanduiden, bijv. dat hij geestelijke was of tot een jongere tak van de familie behoorde. Ook hiervan heb ik in de lezing verschillende voorbeelden gegeven.

In deze samenvatting heb ik omwille van de ruimte de geschiedenis van de Ommelander adel, zoals ik die in de lezing schetste, achterwege gelaten. Ik verwijs de lezer daarvoor graag naar mijn artikel 'De Ommelander adel in de late middeleeuwen' in het tijdschrift *Virtus* 2 (1994/1995) 23-33, aanwezig op het Rijksarchief of in kopie bij de redactie van *Huppeldepup* te verkrijgen.

Uitgave van het Doornbos-boek

Binnen enkele jaren, waarschijnlijk in de loop van 1998, zal het eerste van in totaal vier Doornbos-boeken (en naamsvarianten hierop) verschijnen. Dit eerste deel zal die geslachten omvatten die reeds vóór 1811 in het bezit waren van deze achternaam en bovendien van oudsher afkomstig uit de provincie Groningen; deze families zullen voor zover mogelijk tot op de huidige dag worden beschreven. Op dit moment zijn er gegevens verzameld tot ongeveer 1900, deels nog wat verder. Het eerste deel zal circa 600 pagina's bevatten en minimaal 250 foto's. In dit boek wordt onder meer een inleiding van zo'n 100 pagina's opgenomen, geschreven door tien bekende en minder bekende historici. De prijs zal f 125,- bedragen; het boek is ingebonden.

Ieder die informatie kan verstrekken over het reilen en zeilen van Doornbossen uit de periode van na 1900 tot heden, en/of kenbaar wil maken dat hij t.z.t. een exemplaar wil bestellen, wordt verzocht een briefje (met ingesloten één postzegel voor antwoord) te sturen naar onderstaand adres. U zult daarop de nodige informatie en een vragenlijst ontvangen.